

Cuprins

Mulțumiri 7

Introducere 9

Partea I

Niște repere personale

Critica de film a lui Alex. Leó Șerban 41

George Littera, critic și istoric de film 52

100 de ani de la nașterea lui Bazin 64

Bazin, moartea și cultul lui Humphrey Bogart 78

„Dragă Petre Solomon”, „Dragă Graham Greene”:
o corespondență din Războiul Rece 97

Partea a II-a

Două tablouri de război cultural

Toni Erdmann: luând clasa de mijloc în serios 123

Ultimul tango la Paris în 2019 140

Partea a III-a

Critica de film ca pedagogie

O vară de neuitat 159

Partea a IV-a

Cum se scrie istoria filmului: instantanee dintr-un proces

Sergiu Nicolaescu	203
„Există filme «comuniste» bune?». În jurul volumului <i>Amintiri din epoca ecranului de argint</i> –	213
<i>Moartea domnului Lăzărescu</i>	223
A ține pasul cu Noul Cinema Românesc: patru tentative . .	232

Andrei GORZO

VIATA, MOARTEA
SI IAR VIATA
CRITICII DE FILM

POLIROM
2019

Contexte, fundaluri

Nostalgia postcomunistă după interbelic

Imediat după căderea de la putere a dictatorului Nicolae Ceaușescu și a Partidului Comunist Român, la sfârșitul lui 1989, a venit un curent puternic de idealizare a condiției în care se aflase România între Primul și al Doilea Război Mondial. Propaganda ceaușistă împuiase urechile cetățenilor cu afirmația că epoca președinției sale ar fi fost o epocă „de aur”; ei bine, conform discursului care s-a impus imediat după '90, adevărata epocă „de aur” ar fi fost interbelicul, când comuniștii păreau departe de a fi în stare să ia puterea (pe care n-ar fi luat-o nici după '45 fără susținerea trupelor sovietice de ocupație).

Conform interviurilor date de regizorul Lucian Pintilie, discursul acesta era și al lui. „După cum poate că știți, eu sunt monarhist”, îi spunea Pintilie lui Michel Ciment de la revista *Positif* cu ocazia prezentării filmului său în competiția principală a Festivalului de la Cannes din 1994. „Singura epocă istorică a României cu care mă identific un pic e această perioadă în care se combină un *boom* economic, liberalismul burghez și toleranța în gândire.” În același interviu, Pintilie adaugă: „Se știe că nu-mi plăcea socialismul [românesc]”¹.

Într-adevăr, Pintilie și-a petrecut o bună parte din anii '70 și '80 departe de țară, unde autoritățile tindeau să interzică filmele și spectacolele lui de teatru: în 1972, spectacolul lui după piesa lui Gogol *Revizorul* fusese scos din programul

---

1. Michel Ciment, „Retrouver la grâce. Entretien avec Lucian Pintilie”, *Positif*, nr. 401-02, iulie-august 1994, pp. 15-17.

Teatrului Bulandra după trei reprezentații; cu doi ani mai devreme, filmul *Reconstituirea*, turnat încă din 1968, primise cu greu o permisiune de circulație limitată, înainte de a fi îngropat pentru 20 de ani; iar următorul lui film românesc, *De ce trag clopoțele, Mitică?* (terminat abia în 1981; între timp, Pintilie mai făcuse un singur film – o producție iugoslavă de televiziune, ecranizare după povestirea lui Cehov *Salomul nr. 6*), nici nu fusese lăsat să ajungă pe ecrane. După 1989, primul film al disidentului revenit în țară a fost *Balanța* (1992), o comedie apocaliptică plasată în ultima fază a epocii Ceaușescu; un film care a uimit (prin energia sa), însă n-a contrariat. În schimb, *O vară de neuitat*, următorul lui film, a contrariat. Nu mai era un film despre viața sub Partidul Comunist, ci despre „epoca de aur” interbelică, privită de multă lume ca moment de maximă grandoare a României. După cum am văzut, Pintilie însuși o privea astfel – în interviuri. În film, reprezentarea acestei „grandori” nu e câtuși de puțin flatantă.

*„De-ala am făcut noi România Mare?
Să faci tu mișto de ea?”*

Potrivit personajului principal masculin, căpitanul Dumitriu (Claudiu Bleonț) – care la un moment dat face o referire la vremurile când luptase, ca tânăr sublocotenent, în al Doilea Război Balcanic (1913), menționând că asta se întâmpla cu zece ani în urmă –, acțiunea filmului ar trebui să se desfășoare (aproximativ) în 1923. Pe de altă parte, faptul că un personaj citește în limba franceză *Dispariția Albertinei*, cel de-al șaselea volum din *În căutarea timpului pierdut* al lui Proust, datează povestea în 1925, când volumul tocmai apăruse. De asemenea, aflăm din film că

Dumitriu și soția lui s-au cunoscut în 1919; or, între timp au apucat să facă trei copii, dintre care cel puțin unul pare să aibă mai mult de trei-patru ani: un alt motiv de a plasa evenimentele pe care le povestește filmul în 1925.

Al Doilea Război Balcanic e un reper important, fiind războiul în urma căruia România deposedase Bulgaria de Dobrogea de Sud. În film, sarcina garnizoanei comandate de căpitanul Dumitriu este să apere încă noua frontieră cu Bulgaria, frontieră pe care guvernul de la Sofia o contestă, în timp ce membri ai unei gherile naționaliste bulgare – așa-numiții „comitagii” – o trec periodic ca să atace pichetele armatei române. În 1940, România avea să cedeze revendicărilor teritoriale ale Bulgariei. În același an, România avea să retrocedeze Uniunii Sovietice Basarabia și Bucovina de Nord și mai avea să piardă, în favoarea Ungariei, aproape o jumătate din Transilvania. (Doar pe aceasta din urmă a mai recuperat-o.) Dar în 1923 sau 1925 era „România Mare”. Transilvania, Basarabia și Bucovina făceau parte din ea de la sfârșitul Primului Război Mondial (1918), care adusese destrămarea Imperiului Rus și a celui Austro-Ungar.

În 1919, în haosul Ungariei postimperiale, puterea fusese preluată acolo pentru câteva luni de către revoluționarul comunist maghiar Béla Kun, care instituisese o republică după model sovietic, iar armata română fusese cea care, invadând Ungaria și cucerind Budapesta, pusese capăt acelei revoluții. Evenimentele respective sunt încă proaspete în amintirile personajelor din *Ovară de neuitat*: atunci când autoritățile române vor să închidă pentru câteva zile, de ochii lumii, un neigienic bordel provincial în care muncește și o prostituată maghiară numită Erji, aceasta din urmă (Beatha Fülöp) îi înfruntă strigând sloganuri revoluționare („Trăiască Béla Kun!”), drapată într-un

cearșaf roșu; revolta ei e persiflată grobian de un doctor român (Florin Călinescu) care pronunță „Béla Cur” în loc de „Kun”, înainte de a fi înăbușită brutal de doi militari (Răzvan Vasilescu și Cornel Scripcaru), care pot fi văzuți ca repetând, în registru de farsă, ce i-a făcut armata română republicii lui Béla Kun. Despre căpitanul Dumitriu aflăm că a participat la ocuparea Budapestei, iar despre soția lui, pe jumătate maghiară, Maria-Theresia (Kristin Scott-Thomas), auzim că l-a cunoscut pe căpitan atunci când acesta a intervenit salvator între ea și niște soldați români care voiau s-o violeze; și mai auzim că tatăl ei, care fusese atașat militar la Londra din partea Imperiului Austro-Ungar, trecuse de partea revoluției lui Béla Kun, împărțindu-și moșia de bunăvoie țăranilor care o munceau (și sfârșind totuși prin a fi executat de autoritățile revoluționare). Toate astea îi fac cu atât mai suspecti pe ea și pe căpitan în ochii superiorilor lui, dintre care unul, generalul Cilibia (George Constantin), îl și întreabă: „Nevasta dumitale e comunistă?”.

Având în vedere spiritul puternic-anticomunist împărtășit de Pintilie cu o bună parte din restul elitelor cultural-intelectuale de la începutul anilor '90, e de remarcat faptul că, în film, anticomunismul interbelic al unui personaj ca generalul Cilibia nu apare deloc într-o lumină pozitivă. Anticomunismul generalului merge mână în mână cu grobianismul lui cazon și cu șovinismul lui antimaghiar. În cazul unui alt militar, locotenentul Turtureanu (Răzvan Vasilescu), înjurătura antimaghiară „Boanghina dracului!” pare să țină de un reflex care i se declanșează atât la vederea Mariei-Theresia, cât și la vederea lui Erji. (Prima dată când o înjură pe Erji, în bordelul ei, o face cordial, euforic, aproape admirativ, căci e beat și binedispus, deși numai câteva minute mai târziu – când nesupunerea ei a

atras atenția unor autorități mai mari, iar el a primit însărcinarea de a restabili ordinea – e plin de sfântă mânie auto-provocată, strigând în timp ce-o lovește pe femeie: „De-aia am făcut noi România Mare? Să faci tu mișto de ea?”. Pe Maria-Theresia, desigur, n-o înjură direct, ci printre dinți, în fața ei comportându-se slugarnic, deși, pe măsură ce poziția lui se consolidează, iar a ei și a căpitanului sunt tot mai vulnerabile, devine tot mai obraznic, ajungând s-o întrebe insinuant: „Știi românește, nu?”.) Și, desigur, intervenția anticomunistă a armatei române la Budapesta e asociată cu tentativa de viol având-o ca victimă pe Maria-Theresia.

România în momentul ei de maximă expansiune teritorială și de maximă autoritate regională e prezentată ca o putere opresoare, iar armata ei e descrisă în culori cătuși de puțin glorioase. Generalul Cilibia și locotenentul Turtureanu sunt niște brute, iar generalul Ipsilanti (Marcel Iureș), în felul lui rece și manierat (e un aristocrat, poartă titlul de prinț), nu e mai puțin odios. La balul cu care începe povestea, el îi face avansuri doamnei Dumitriu în prezența soțului ei, cu nonșalanța cuiva care, fiind învățat că totul i se cuvine, nu s-a sinchisit niciodată de ceilalți. Respins de Maria-Theresia și confruntat la scurt timp după aceea cu cererea căpitanului de a fi mutat la o altă garnizoană, el alege – nu fără răutate născută, se înțelege, din rachiună – să-l posteze (ca „să mai vadă și el puțină frontieră”) undeva, într-o pustietate unde fostul comandant a sfârșit ucis și mutilat de comitagii.

Căpitanul Dumitriu nu va sfârși ucis și el; în schimb, își va compromite cariera militară încercând să se derobeze de la executarea unui ordin – de la împușcarea unor țărani bulgari, ca represalii pentru atacarea de către comitagii (soldată cu opt morți) a unui post de pază românesc. După

cum e clar pentru toată lumea, inclusiv pentru autoritățile românești (de deasupra generalilor Ipsilanti și Cilibia) care au ordonat aceste represalii, țărani condamnați nu au nicio legătură cu acțiunile comitașilor; au fost aleși la întâmplare ca țapi ispășitori. După cum explică ei la un moment dat, comitașii, de altfel, „sunt machidoni, nu-s dobrogeni”; „nici nu vorbesc bulgărește, vorbesc românește”. Printre țărani aleși să fie împușcați pentru naționalism bulgar criminal se numără unul care nici măcar nu e bulgar, ci turc: „Nici nu știe românește”, observă tovarășii lui, în timp ce el e bătut de militarii români ca să răspundă la întrebările lor despre crimele pe care le-a comis. Unul dintre țărani, Petco (Ioan Gyuri Pascu – sau „Ghyuri”, cum îi e ortografiat numele pe genericul de final), explică la un moment dat cum se văd patimile naționaliste – fie ele ale Bucureștiului sau ale Sofiei – de la nivelul lor: „Odată am fost la Bulgaria, am plătit bir, am mers la armată. Acuma suntem în România, plătim bir, mergem la armată. Eu când am fost copil mic, la școală, am cântat pentru țarul bulgar Ferdinand și ne-au învățat că românii sunt răi. Acuma copiii mei merg la școală, cântă pentru regele român Ferdinand și învață că bulgarii sunt răi. De ce? Ce-au eu noi? Țarul Ferdinand, regele Ferdinand – asta nouă ne e totuna”.

Și totuși, țărani vor fi executați. De ce? Pentru că așa ține o putere lucrurile sub control („Așa procedează cu toții, draga mea”, îi spune căpitanul Dumitriu soției sale). Iar România e o putere. Autoritățile române știu, desigur, că e vorba despre o crimă – de-aceea nu vor să lase urme scrise ale executării țăranilor. (Stratagema de derobare a lui Dumitriu este să tot ceară de la superiorii săi un ordin oficial – scris și semnat –, exact ceea ce ei, după cum Dumitriu știe foarte bine, nu și-ar asuma în vecii vecilor.)